

Przypisy

- 1 I. Rozanow, Kon. Chierskowi, /w:/ Nasónstwo w jego przeszóm i nas-
tojaszczem, t. II, Moskwa 1915, s. 40.
- 2 A. W. Zapadow, Twórczestwo Chierskowa, /w:/ K. W. Chierskowi, Izbran-
nija proizwiedienija, Leningrad 1961, s. 16.
- 3 L. Iwasz, Wzrost literatury w Europie Protkowo-Ischodniemj, Wrocław-
Warszawa-Kraków-Gdańsk-1962, s. 109.
- 4 Ibid., ss. 133-144.
- 5 I. Rozanow, Kon. Chierskowi, op. cit., s. 41.
- 6 Ibid., s. 45; N. K. Fiksanow, Nasónskaja literatura, /w:/ Istoria
russkoj literatury w dieśiaty tomach, t. IV, Moskwa-Leningrad
1947, ss. 77; A. N. Sokołow, Oczerki do istorii russkoj poemy XVIII
i pierwoj połowiny XIX wiekow, Moskwa 1955, s. 190; A. W. Zapadow,
Twórczestwo Chierskowa, op. cit., ss. 37-40.
- 7 Kon. Chierskowi, Madimir, /w:/ Epicszeskije tworieniija K. W. Chieras-
kewa, cz. II, Moskwa 1937, s. 1 /wzysztkie cytaty w tekście według
tego wydania/.
- 8 Kon. Chierskowi, Madimir, /w:/ Tworieniija K. W. Chierskowa, cz. II,
Moskwa 1797, s. VIII.
- 9 D. D. Błasoj, Istoria russkoj literatury, Moskwa 1945, s. 284.
- 10 A. N. Sokołow, Oczerki..., op. cit., s. 181.
- 11 Ibid., s. 182.
- 12 Kon. Chierskowi, Madimir, op. cit., s. 2.
- 13 1. Sokołowska, Nasónskije masónstwo i jego znaczenije w istorii ob-
szczestwiennogo dżwienija, Sanktpietierburg /bez roku wydania/,
s. 96.
- 14 A. W. Zapadow, Twórczestwo Chierskowa, op. cit., s. 39.
- 15 I. I. Kulkowa, Chierskowi, /w:/ Istoria russkoj literatury w die-
śiaty tomach, t. IV, Moskwa-Leningrad 1947, s. 339.
- 16 A. W. Zapadow, Twórczestwo Chierskowa, op. cit., s. 39.
- 17 A. N. Sokołow, Oczerki..., op. cit., s. 181.
- 18 Kon. Chierskowi, Madimir, op. cit., s. 29.
- 19 A. W. Zapadow, Twórczestwo Chierskowa, op. cit., s. 38.
- 20 I. I. Kulkowa, Chierskowi, op. cit., s. 339.
- 21 Ibid., s. 339.
- 22 A. N. Sokołow, Oczerki..., op. cit., s. 180.

LUBELSKIE MATERIAŁY NEOFILOLOGICZNE • 1984

Małgorzata Tomikowska

O lekturach młodego czytelnika

Wielokrotnie już zagadnienia wpływu literatury na kształtowanie postaw młodzieży wobec rzeczywistości stawały się przedmiotem uwagi licznego grona nauczycieli, pedagogów, literaturoznawców. Ze względu na wyjątkową wagność tej problematyki każda próba określenia roli twórczości z pola adresowego dla dzieci i młodzieży w programie wychowania młodego pokolenia była pryncypalną wielką, niekiedy bardzo ostrych polemik. Dotyczyły one przede wszystkim listy lektur szkolnych, wymagających szczególnie starannego opracowania.

Niezmiernie interesującą propozycję nowego spojrzenia na wartość dydaktyczno-wychowawczą literatury młodzieżowej przynosi wydana w 1982 roku książka p. Patrytyczne i obywatelskie funkcje lektur młodego czytelnika pod redakcją L. Indorowskiego. Zamieszczone w zwartej publikacji materiały prezentowane były podczas ogólnopolskiej sesji naukowej pod tym samym tytułem, która odbyła się w lutym 1980 roku z inicjatywy Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Zamosciu, Kuratorium Oświaty i Wychowania Urzędu Wojewódzkiego w Zamosciu i Zamoskiego Towarzystwa Miłośników Książki przy współudziale Zakładu Teorii Literatury UMCS w Lublinie.

Zasadniczą częścią tomu jest zbiór dziełeciu prac zawierających refleksje na temat lektur młodego odbiorcy. Autorzy skoncentrowali swoją uwagę przede wszystkim na dziełach należących do kręgu wielkiej literatury narodowej - Kochanowskiego, Stenkwicza, Prusa i Tra-szkiewicza. Za najbardziej wartościowe uznać należy partie powiełcone Stenkwiczowskiemu cyklowi powiełciowemu - Trylogia. W związku z tym jak najbardziej uzasadnione wydaje się wyodrębnienie i usy-

tuowanie w początkowej części książki spójnego, oddzielnego fragmentu, zawierającego obszernie rozprawę o Trylogii i lekturach Sienkiewiczowskich w szkole polskiej lat dwudziestych oraz o postawie pisarskiej Henryka Sienkiewicza.

Rozważania poświęcone Trylogii inicjuje praca Lecha Ludorowskiego 59 str. 1903 patriotyczny i obywatelski w Trylogii H. Sienkiewicza. W swoim niewielkim studium autor stwierdza, że omawiane dzieło ma charakter wyjątkowy, jest bowiem fascynujące dla odbiorców w różnym wieku. Jako "arcydzieło literackie" w dalszym ciągu podobnie jak w latach narodowej niewoli, traktowana jest jako "Biblia Polaków". Teoretycznym punktem wyjścia stało się dla badacza pojęcie etosu: "Do zakresu pojęcia etosu przynależy zespół wartości o określonej hierarchii, wartości społecznie akceptowanych, stanowiących podstawę moralną, normę postępowania i zachowania przestrzeganych przez członków danej zbiorowości.

" koncepcji etosu szczególnie znaczenie zyskuje kategoria wzoru osobowego, opartego na założonej hierarchii aksjologicznej i implikującego wartościowanie" / s.5 /

Przywołane sformułowanie autora zakiera akcenty polemiczne wobec stanowiska socjologów kultury, którzy z zakresu tego pojęcia wykluczają jego indywidualny, osobniczy aspekt. Nadzwanym celem pracy jest odpowiedź na pytania podstawowe: jakie wartości wchodziły w zakres etosu patriotycznego i obywatelskiego w Trylogii i które z nich szczególnie wyraźnie współtworzą zawarty w dziele wzór rycerza - obywatela i patrioty.

Autor, nawiązując do wcześniejszych własnych ustaleń, formuluje wniosek, że Trylogia jako cykliczna eposowa powieść historyczna przynajmniej, zgodna z tradycją eposu, całą jego sferę wartości ideowych "spajają w harmonijną całość wartości narodowe i ogólnoludzkie" / s.5 /

Zawarty w Trylogii etos rycerza i obywatela pojmowany jest przede wszystkim jako kodeks obowiązków jednostki wobec ojczyzny. Narzuca on bohaterom cyklu Sienkiewicza niezwykle wysokie wymagania, których źródłem jest świadomie i celowo przeniesiona do Trylogii filozofia eposu, głosząca idee sprawiedliwości, szlachetności, humanitaryzmu, heroizmu moralnego i etyki absolutnej / określenie autorstwa /.

W dalszej części rozprawy badacz poddaje analizie postawy czterech bohaterów indywidualnych: Zagłoby, Skrzetuskiego, Kmicica i Wołodyjowskiego. Jej celem jest ustalenie, w jaki sposób realizują oni

owe najwyższe wymagania stawiane im przez rycerski kodeks Trylogii. Na szczególnie uwagę zasługują rozważania dotyczące doświadczeń kontrowersyjnej, w rozpatrywanych przez autora kategoriach etosu, postaci Zagłoby. W świadomości czytelniczej ta skomplikowana kreacja funkcjonuje najczęściej na zasadzie pewnego stereotypu "topoja" i "pieniacza" dlatego warto nieco dokładniej prześledzić wywody Ludorowskiego, które w sposób zasadniczo podważają słuszność tych obiegowych, nie umotywowanych sądów. Wprawdzie jest pan Onufry smakoszem wyborczych trunków, ale obok tego bardzo ludzkiego rysu pojawiają się także inne: wielkoduszność, wierność wobec przyjaciół.

Wnikliwa analiza powieściowych losów bohatera staje się podstawą dla sformułowanego przez autora twierdzenia, że Sienkiewicz "stopniowo i systematycznie podnosi Zagłobę do eksponowanych w eposie roli wzorcowych" /s.9 / Do roli homeryckiego Odysa dochodzi rola starego druba, mądrego doradcy i powiernika wodza o coraz większym osobistym autorytecie. Wzrasta także samoświadomość bohatera, manifestująca się poprzez przykiad dawany innym, przypomnienie o podstawowych obowiązkach wobec ojczyzny. W ostatniej części cyklu "osiąga w akcji politycznej godność i dostojność niemal senatorskie, nie waha się otwarcie występować przeciwko byłemu zdradajcy księciu Bogusławowi, interesuje się sprawami publicznymi, doradzaając wybór Piasta, obdarzony zostaje godnością patriarchy dwóch rodów" /s.11 /

Wyeksploatowane przez badacza w toku analizy różne wzory etosu patriotycznego, obywatelskiego i rycerskiego /wzór Skrzetuskiego, Kmicica czy Wołodyjowskiego - któremu autor przyznaje szczególnie wagę / wymownie świadczą o wielkości pisarskiej sztuki Sienkiewicza, która fascynuje, wzrusza, formuje postawy i czyny.

W tematycznym kręgu pisarstwa Sienkiewicza pozostaje praca Marii Kornilowiczówny, wspaniały wielkiego pisarza, pt. Postawa pisarstwa Sienkiewicza i wzory postaw przesej dnoogowaga. Autorka dokonuje różnicowania między wzorami osobowymi a wzorami postaw i zachowań. We ostatnie są raczej receptami, jak zachować się w określonej sytuacji, natomiast wzór osobowy to zawsze konkretna postać ludzka - historyczna albo współczesna, bohater powieściowy lub telewizyjny. Jako egzemplifikację tego twierdzenia Kornilowiczówna wskazuje postać Podbiplęty, którego bohatera śmierć stanowi wzór zachowania się człowieka w sytuacji ekstremalnej, chociaż sam pan Longinus ze względu na swoje "dziwactwa" nie zachęca czytelnika do naśladowania

nia. Smutną refleksję na temat pisarskiej postawy Sienkiewicza, autorka zamieszcza niezmiernie istotną uwagę: pisarz stara się dać swym bohaterom możliwość poprawy, przewiduje rozwiązania alternatywne. Świadczy o tym nawrócenie Chliona Chilonidesa z *Ono vadis* a także zwycięstwo moralne księcia Wiśniowieckiego odniesione nad samą sobą. W omawianej pracy pojawia się jeszcze jedno cenne spostrzeżenie dotyczące zdolności oddziaływania literatury na postawy ludzkie. Zdaniem autorki, w czasach obecnych z powodu wzrostu roli audiowizualnych środków przekazu, wpływ literatury jest słabszy niż w wieku XIX. W związku z tym rodzi się poważne niebezpieczeństwo znieszczenia intencji autorskich, szczególnie w dziełach poddawanych filmowej adaptacji. Za przykład posłużyła autorce ekranizacja powieści *W pustyni i w puszczy*. Nadmierne wyekspowonanie egzotyki, afrykańskiej fauny i flory spowodowało zubożenie moralnych wartości fabuły. W tym przeznaczeniu dla młodego odbiorcy utworze szczególnie znaczenie mają dwa momenty: nieugięta postawa Stasia wobec Mahdiego i decyzja zastrzeżenia eskortujących dzieci derwiszów. Dały one wyraźne wzory postaw i zachowań - imperatyw obrony wiary i zagrożonego życia kobiety, które zostały jednak przez reżysera filmu starannie pominięte. W zakończeniu swojej pracy autorka stwierdza, że skuteczność oddziaływania Sienkiewicza na pokolenia opiera się przede wszystkim na otwartości, bezkompromisowości, z jaką pisarz zawsze mówił o zasadniczych powinnościach człowieka. Warto podkreślić plastyczne, obrazowe walory języka, którym posługuje się Kornilowiczówna, co niewątpliwie ułatwia czytelnicy odbiór omawianego tekstu.

Wokół lektur Sienkiewicza w szkole Polski międzywojennej koncentrowały się rozważania autorów kolejnej w tomie pracy - Haliny Kaszak Kosętki i Lecha Ludorowskiego. Rozprawa ma wyraźnie zaznaczoną konstrukcję dwudzielną. W części pierwszej autorzy podjęli próbę ukazania pozycji tekstów Sienkiewicza w lekturze szkoły międzywojennej, wyznaczanej urzędowymi programami ówczesnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Druga część pracy poświęcona została omówieniu refleksji dydaktycznej towarzyszącej lekturze utworów piarsza, prezentowanej zarówno w prasie, jak i publikacjach specjalistycznych. Rozprawa ta, odzwierciedlająca dramatyczną karierę Trylogii, jest tym cenniejsza, że zawiera w niej problematyka nie była dotąd obiektem szczególnej uwagi badaczy, spostrzeżenia autorów oparte zostały na bardzo interesujących, na ogół trudno dostępnych sienkiewiczianach. Ich drobniagowa analiza pozwoliła stwierdzić, że po ideowe i estetyczne wartości sztuki piarskiej Sienkiewicza, propagującej idee miłości

i przywiązania do ojczyzny, formułującej wzory postaw i zachowań, sięgała szkoła polska już w wieku XIX. W nowym systemie edukacji w latach międzywojennych twórczości autora Trylogii przypadło jedno z czołowych miejsc w programach nauczania języka polskiego. Chronologiczny porządek rozważań pozwala czytelnikowi zorientować się, że w szkole polskiej lat dwudziestych lektury Sienkiewicza zajmują pozycję niekwestionowaną, dopiero koniec tego okresu przynosi szereg wątpliwości i zastrzeżeń dotyczących głównie pierwszego ogniw cyklu. Autorzy omawiają w swej rozprawie prace, które zainicjowały wielką dyskusję - Józefa Gołębka pt. *Lektura Ogniem i mieczem w klasie IV gimnazjum i Ryszarda Skuśkiego - Lektura Sienkiewicza w szkole średniej* opublikowane w kolejnych / 2 i 3 / numerach "Muzeum" w 1929 roku. Decyzję władz szkolnych z 1933 roku o wyeliminowaniu Ogniem i mieczem z kanonu lektury obowiązkowej poprzedziły liczne wyświadczenia krytyczne; oprócz wyżej wymienionych głos zabierali: A. Skuśka, J. Grodecki, W. Przeradzka-Radzik czy wreszcie wyjątkowo zakąrtę polemista - O. Górka. Do wyjątków należały postulatory modyfikacji samego sposobu analizowania tej powieści w szkole, jak na przykład interesująca propozycja J. Biełnacskiej oraz S. Bellackiego - zwolennika nauczania problemowego. Autorzy rozprawy zwrócili uwagę na fakt, że w atmosferze podjętym, niezadowolonia a wreszcie potępienia Ogniem i mieczem prawie nie zauważona przeszła 50-ta rocznica wydania najwybitniejszego dzieła Sienkiewicza. Wprowadzile na skutek powstającego oburzenia społeczeństwa już wkrótce pierwsza część cyklu powróciła na listę lektury szkolnej, ale jako pozycja przeznaczona do swobodnego wyboru nauczyciela. Przedstawione w rozprawie dzieje Ogniem i mieczem w pełni potwierdzają kończący tę ceną rozprawę wniosek - odtóż pierwsza część cyklu Sienkiewicza okazała się "bardzo kłopotliwym arcydziełem literatury narodowej".

Interesujące spostrzeżenia przynosi zeszty czwarty tom, zawierający pracę Urszuli Kosiakowskiej pt. *Kochanowski - patriota i obywatel*. Pisząc o czołowym twórcy polskiego Renesansu, autorka akcentuje indywidualizm Kochanowskiego, który nie powodował jednak rozdziałów między nim a otoczeniem. Cechująca poetę irenistyczna postawa niezaletności pozwoliła mu zachować pewien dystans wobec zasadniczych problemów epoki. Twierdzenie to ilustrowa przeprowadzone przez Kosiakowską analizy akty politycznych, dialogu Wroźki, Odprawę posłów greckich. Stanowisko takie umożliwiło Kochanowskiemu przyjąć pozycję obserwatora, mającego jednak poczucie silnego związku z otaczającą go rzeczywistością. Dokonany przez autorkę wybór tekstów motywuje zagadnie-

nie centralne, wyznaczone tytułem pracy, a więc wierszunek Kochanowski-
go - poety i obywatela. Pomnożenie ich odczytanie i wyinterpretowanie
pozwoliło na sformułowanie wniosku, iż "Kochanowski jako poeta - oby-
watel - patriotą nie stał poza życie ani ponad nim, lecz brał w nim
czynny udział" / s.23 /. Zaproponowana przez Kojakowską, bogato zil-
strowana przykładami twórczość autora Zgodę zawiera cenne wartości
dydaktyczne, które powinny być uwzględniane w funkcjonujących celach
i metodach nauczania.

Kolejna w tomie praca Janiny Szczepaniak nosi tytuł Wartości pat-
ryotyczne i obywatelskie w nowelistyce Prusa. Lektura takich utwo-
rów, jak Płascówka, Kamizelka, Omyłka, Powracająca fala nasuwa spostrze-
zenie, że Prus był pisarzem żywo reagującym na sprawę polskie. Prze-
świadczenie o wychowawczych, patriotycznych funkcjach literatury zna-
lazło swój artystyczny wyraz w utworach poświęconych ważkim proble-
mom ówczesnej rzeczywistości porobiorczej - umysłowemu marazmowi i
społeczeństwu, jego zmaterializowaniu, bezduchności i konformizmowi.
Postawie arystokracji i szlachty przeciwstawił wartości tkwiące
w polskim ludzie - skromność i godność, silnie rozwinęte poczucie
obowiązku patriotycznego. Trudno nie zgodzić się z zgrywkającym pra-
cę twierdzeniem, że w nowelach Prusa młody odbiorca odnalazł może
zawsze aktualne, trwałe wartości patriotyczne i obywatelskie.

Na uwagę czytelnika zasługują następujące w tomie szkice - Barbary
Paprockiej O poezji "wychowującej" młodego czytelnika / na przykładzie
wierszy dla dzieci z lat międzywojennych / i Halina Górską ponownie
odczytana. Refleksje na materiale powieści Nad czarną wodą Jolanty
Kowalczykówny. Zawarte w nich spostrzeżenia dotyczą przede wszyst-
kim systemów wartości proponowanych młodym czytelnikom w analizo-
wanych przez autorkę tekstach.

Eugenia Iochowa w pracy Jaroslawa Iwaszkiewicza podróżę do Polski
skoncentrowała się na znaczących w twórczości autora Sławy i chwaly
motywie wędrowki. Skrupulatnie prześledzone przez nią opisy podróży
do Polski / podróży rozumianych w sensie metaforycznym i dosłownym /
ujawniają filozofię pisarza, obrazują jego kult dla wielkich ludzi
pióra : Siemkiewicza, Żeromskiego, Reymonta, szacunek do narodowej tra-
dycji i kultury, umiłowanie ojczyzny i ziemi. Oto jak puentuje autorka
swoje wnioski :

"Nade wszystko uczy Iwaszkiewicz kochać życie ze wszystkimi jego
radościami i smutkami, uczy patrzeć na ułomności ludzkie z dużą wy-
rozumiałością, a nawet z pobłażaniem. Zachęca też do pracy uczciwej,
użytecznej dla społeczeństwa i narodu, pracy uszlachetniającej czło-

wieka." / s.16 /
Autonomiczną w pewnym sensie częścią publikacji są prace językoznawców.
Stanisława Grabiasa / Z badań nad sprawnością językową dzieci i Hele-
ny Borowiec / Słownictwo dzieci w interpretacji psychologicznej i języko-
znawczej /, które - jak to zaznaczono w nocie od redakcji - ogólnie ko-
respondując z zagadnieniami twórczości dla dzieci i młodzieży, wzboga-
cają wartość tomu o problematykę pozostającą na ogół poza sferą zain-
teresowań badaczy tej specjalności.

W spójny tematycznie fragment komponują się prace zamieszczone w
końcowej części książki, których autorzy - Anna Szwedziakówna, Barbara
Białkowska, Jędriga Andrzejewska, Kazimierz Buczek, starają się określić
rolę bibliotek szkolnych w kształceniu patriotycznym młodzieży, uzu-
pełniając refleksje na ten temat o dokładne zestawienia statystyczne.
Omówione powyżej problemy szczegółowe zostały z konieczności za-
prezentowane w sposób fragmentaryczny, nie przedstawiając wszystkich
tekstów zawartych w publikacji. Wydaje się, że naczelną wartością tomu
jest cenny wkład w coraz częściej podejmowane badania nad twórczością
dla dzieci i młodzieży, co z jednej strony świadczy o mobilizacji tej
pomijanej dotychczas problematyki, z drugiej zaś przynosi konkretne
rozwiązania metodyczne, które mogą być wykorzystywane we współczesnym
systemie kształcenia. Zastrzeżenia odbiorcy budzić może jedynie bar-
dzo skromna szata graficzna książki, której nie jest w stanie przezo-
nić staranna redakcja opublikowanych tekstów.

Przypisy

- 1 Patriotyczne i obywatelskie funkcje lektur młodego czytelnika.
Materiały z Sesji Naukowo-Literackiej pod red. I. Iadorowskiego.
Zamość 1982.